

ENFLASYONİST DEPRESYON VE YÖNETSEL FİYATLARIN DÜZENLENMESİ

Abba P. LERNER

Çeviren :
Ass. Fethi HEPER

Fiyat artışları olarak kabul ettiğim enflasyon, alıcıların veya satıcıların faaliyetleri sonucu meydana gelebilir. Biz genellikle mevcut mal miktardan daha fazlasını almaya çalışan alıcıların (cari fiyatlarda), mevcut olan malları alabilmek için daha fazla harcamalarda bulunmak suretiyle yarattıkları enflasyon tipine aşınayız. Enflasyon meydana gelince, fiyatlar, artık alıcıların mümkün olandan daha fazlasını almaya teşebbüs edemeyecekleri bir seviyeye yükselmiş olur. Böylece piyasalar, her bir alıcının ihtiyacı nisbetinde mübayada bulunduğu bir ortam haline gelir. Bu gelişimin bir neticesi olarak alıcıların, birer satıcı olarak diğer kaynaklardan elde ettikleri gelirlerin artması nedeniyle harcadıkları para miktarındaki artış devam ederse, sürekli bir enflasyon sürecinin içine girmiş oluruz.

Para arzında herhangi bir artış olmadıkça bu süreç uzun müddet devam edemez. Para arzında herhangi bir artış olmadan fiyatlar artarsa, bireyler daha geniş miktarda muamele yapabilmek için mevcut para stokunun çok dar olduğunu görürler. Bu hallerde bir çok kişi ya mübayaalarını kısacak, ya da (elde daha fazla para bulundurabilmek için) satışlarını arttıracaktır; ve bu tür faaliyetler de enflasyonist süreci durdurma temayülü gösterecektir. Fakat para işlemlerinde yetkili olan otoriteler para arzını arttı-

rırlarsa veya para arzının arttırılmasına izin verirlerse, bu takdirde enflâsyonist süreç devam edebilecektir.

Bizler, genellikle bu enflâsyon tipine aşına olduğumuz için enflâsyonun yalnızca bu şekilde oluşabileceğini varsaydık. Bu tür düşünceler para arzındaki artışların enflâsyonun devamı için gerekli şartlardan biri olarak değil ama enflâsyonun oluş nedeni olarak (ki olmayabilirde) düşünülmesine yol açmıştır. Bu tip enflâsyon ile çok fazla alâkadar olmamız, ben de dahil olmak üzere bir çok iktisatçıyı, enflâsyon kelimesini sadece fiyat artışları yerine değil, aynı zamanda bu tür enflâsyonun başlamasına sebep olan ve cari fiyatlarda mevcut mal miktarından daha fazlasını almaya teşebbüs etmek anlamına gelen «talep fazlası» yerine de kullanmamıza yol açmıştır.

Alıcıların talep fazlası sonucu fiyatların arttığı doğru olarak kabul edilirse, ki son zamanlarda doğru olduğu varsayılmıştır, bu takdirde enflâsyon kelimesinin anlamını genişletmek oldukça zararsız bir hareket olacaktır. Enflâsyon kelimesini bu şekilde geniş olarak kullanmak, fiyat artışlarının ekonomi için faydalı olduğu dönemlerde, fiyat kontrolü mekanizmasıyla bu fiyat artışlarının önlendiği faaliyetlerle mücadele etmek için bir avantaj sağlamıştır. Talep fazlası olduğu zamanlarda böyle bir fiyat kontrolüne bir enflâsyon türü -baskı altında tutulan enflâsyon (Repressed Inflation)- denilir ki, bu da toplum ve ekonomi yönünden fiyat artışlarının görüldüğü açık bir enflâsyona nazaran daha da tehlikeli olabilir. Sonuçta fiyatların artma temayülü gösterip göstermemesine bakılmaksızın enflâsyonu talep fazlası olarak tanımlamak çok iyi bir fikir gibi görünmüştür. Bu nedenle baskı altında tutulan enflâsyonun (Repressed Inflation) bir enflâsyon türü olarak kabul etmek suretiyle, anti komünist olan bir kişiye bir nevi komünist denilmesi gibi zararsız olacağı sanılmıştır.

Fakat, alıcıların yarattığı talep fazlası fiyat artışlarının tek nedeni değildir. Fiyatlar, yalnızca cari fiyatlarda satın almayı arzuladıkları şeyleri bulmakta güçlük çeken alıcıların baskıları nedeniyle artmaz. Fiyatlar, artış şartları zorlaştığı halde fiyatları arttırmakta ısrar eden satıcıların baskıları nedeniyle de artabilir. Böylece alıcıların teşvik ettiği bir enflâsyonla değil, satıcıların teşvik ettiği bir enflâsyonla karşı karşıya oluruz. Bu enflâsyon türünü yukarıda tartıştığımız ve alıcıların sebep olduğu (buyers' inflation) enflâsyon (veya talep enflâsyonu) diyebileceğimiz türden ayırdetmek için bu enflâsyon tipini satıcıların sebep olduğu enflâsyon (sellers' inflation) olarak tanımlayabiliriz.

Alıcıların sebep olduğu enflasyon gibi satıcıların sebep olduğu enflasyon da vücut bulabilirse, «enflasyon» kelimesini talep fazlası yerine kullanmak iyi bir fikir değildir. Konuşulan dilin akışına göre eğer talep fazlası anlamında bir «enflasyon» mevcut değilse, artan fiyatlar anlamında da bir enflasyon olamaz. Bu hadise bize, fiyatlar satıcıların yukarıda doğru baskıları sonucu artarken ve otoriteler fiyattardaki artışları durdurmak gayesiyle talep fazlasını bertaraf edecek etkin tedbirler aldıkları halde satıcıların fiyatlardaki yukarı doğru baskılarını önleyemedikleri durumu izahta yetersiz kalır. Bütçe sınırlamaları ve para kısıtlamaları gibi ölçüler fazla talebin daraltılmasında öylesine etkin olabilirler ki bazen daha da ileri giderek fazla olmayan bir kısım talebi bertaraf edebilirler. Bu olay noksan talebin doğmasına sebep olacak veya prodüktif potansiyleden tam olarak istifade sağlanacak yeterli talep mevcut olmayacaktır. Bununla beraber fiyatlar artmaya devam edecektir. Biz daha elimizde bulunan işgücünden ve prodüktif potansiyleden tam olarak faydalanmazken fiyatlar artacak ve sonuç olarak aynı zamanda hem enflasyon hem de depresyon hasıl olacaktır.

Gerçekte birbiriyle aynı olmayan talep fazlası ve fiyat artışları gibi iki ayrı şeyi ifade edebilmek için bir tek «enflasyon» kelimesi kullanmamız mantığa aykırı gibi görünür.

Alıcıların sebep olduğu enflasyon ile satıcıların sebep olduğu enflasyon arasındaki fark, tamamen aynı olmamakla beraber, talep enflasyonu ile maliyet enflasyonu arasındaki farka benzetilmek istenmiştir. Talep enflasyonu, alıcıların sebep olduğu enflasyonla eş anlamda olmasına rağmen, maliyet enflasyonu bir tarafta maliyetlerin ve bir tarafta da kârların fiyatlarla üzerinde farklı tesirlere sahip olduğunu teklif eder. Bilhassa «maliyetlerin ittiği enflasyon» veya «ücret-maliyet enflasyonu» kavramları «maliyet enflasyonu» ile eş anlamda kullanıldıkları zamanlar bu görüş değer kazanır. Bütün suçun emekçiler veya işçi sendikalarında olduğu intibai verilmek istenmiştir. İşçi sendikaları ücretleri, artan prodüktivitenin massedebileceği noktanın üzerine çıkarırlarsa, maliyetler artar. Bu takdirde işverenler, maliyetlerdeki artışı, satış fiyatlarını arttırmadan, yani malları için tespit ettiği fiyatları maliyetlerdeki artış oranından daha yüksek oranda arttırmadan, «kâr enflasyonu» olarak yansıtmakta masum gibi görünürler.

Mamafih, ürün için istenen fiyatın içindeki ücret unsuru ile kâr unsuru arasında belli başlı bir benzerlik yoktur. Satıcıların sebep olduğu enflasyon, ücretlerde istenen artıştan dolayı değil, satış fiyatında meydana gelen artış oranının maliyetlerdeki artış oranından daha yukarıda saptanmasıyla başla-

tilmiş olabilir. Fiyatlar artacak ve işçilerin gerçek satın alma güçlerini muhafaza etmek (veya yeniden elde etmek) için sarfettikleri çabalardan dolayı da ücretler de artacaktır. Ticari müesseseler «masum» bir şekilde, maliyetlerdeki artış oranında, fiyatları arttıracaklar ve enflasyonu ilkin kim başlattı tartışması, tıpkı yumurta ve tavuk misalinde olduğu gibi, devam ederken, enflasyonu üzerimizde yerleşmiş bulacağız.

«Enflasyonu ilk önce kim başlattı» tartışması tam anlamıyla zaman israfından başka bir şey değildir, çünkü ürünün ücret ve kârlar arasında «normal» veya «adil» bir şekilde dağıldığı bir ortam yoktur. Herbir artış, ya enflasyonun tüm mesuliyetini yüklenen bir kargaşalık olarak veya geçmiş zamanlarda meydana gelen bir eşitsizliğin düzeltilmesi gibi görünür. «Satıcıların sebep olduğu enflasyon» kavramı, ücret ve kârlar tamamen aynı seviyede muamele görürlerse, karşılıklı serzenişleri önler. Satıcıların sebep olduğu enflasyon, ücret ve kâr sahipleri beraberce satış fiyatında % 100'den daha fazla miktarda bir hisse almak için çaba gösterdikleri zaman meydana gelir. Bu kişilerin elde etmek istedikleri toplam, satış fiyatının %100'ünü aştığı zaman, bu durumun talep edilen ücretlerin yüksekliğinden mi yoksa üzerinde ısrar edilen kârların çokluğundan mı meydana geldiğini sormak anlamsız olacaktır. Her iki iddia arasında adaletin nerede olduğuna bakmaksızın, bizim meseleimizde önemli olan nokta talep edilen miktarın % 100'ün üstünde olduğudur. İşte enflasyonun başlama nedeni de budur.

Tabii her iki taraf için de hasılatın % 100'ünden fazlasına beraberce sahip olmak imkânsızdır. Alıcıların sebep olduğu enflasyon da, buna benzer olarak, bu imkânsız olan durumlara erişmek için yapılan çabalar üzerine kurulmuştur. Bu durumda alıcılar mevcut olan malların % 100'ünden fazlasını almak için çaba gösterirler. Bu çabalar fiyatları arttırır, fakat bu şekilde arttırılan fiyatlar alıcıların mevcut olan malların % 100'ünden fazlasını almalarına imkân vermeyeceği için (ve zaten imkânsızdır) bu kişiler bu çabalarına devam ederler ve böylece alıcıların sebep olduğu enflasyonun sürekli süreci içine girmiş oluruz. Bizim meseleimizde süreci harekete geçiren unsur ücret ve kâr sahiplerinin aralarında malların satışından hasıl olan paranın % 100'ünden fazlasını almak için yaptıkları çabalardaki imkânsızlıktır. Herbir taraf, ücretleri veya fiyatları arttırmak suretiyle, elde etmeye çalıştığı payı arttırır. Bu işte başarıya ulaşamadıkları için ücret ve fiyatları arttırmaya devam ederler ve böylece satıcıların sebep olduğu enflasyonun devamlı süreci içine girmiş oluruz.

Satıcıların sebep olduğu enflasyon türünün tanınmasına karşı tepki gösterilmiştir. Bazı zamanlar bu enflasyon, alıcıların talep fazlası olmalıdır

ki fiyatlar yükselsin, aksi takdirde fiyatlar artamaz şeklinde ifade edilir. Burada mesele halledilmiş farzedilir. Artan fiyatların tek muhtemel nedeni olarak alıcıların talep fazlası gösterildiği için, bu tartışma ispat etmek istediği şeyi varsaymaktadır.

Bu tartışmanın daha sofist bir yorumu, out-put'ta meydana gelen daralmalar fiyatlarda meydana gelen artıştan daha az olursa, ki satıcıların sebep olduğu enflasyonda genellikle böyledir, out-put'u satın almak için yapılacak toplam harcama miktarında mutlak surette bir artışın olması gerekeceğidir. Harcamalarda matematiksel olarak reddedilmesi imkânsız olan bu artışlar, büyük bir başarı ile alıcıların talep fazlasının ve aynı zamanda enflasyonun nedeni olarak gösterilir. «Artış» kavramı «fazla» kavramı ile aynı şey değildir. Alıcıların talep fazlası fiyat artışlarını teşvik eder -talep fazlası fiyatları arttırır. Harcamalarda bir artışta dolayısıyla teşvik edilmiş olur- bu artış satıcıların baskıları neticesinde meydana gelen fiyat artışlarının bir neticesi olabilir. Eğer harcamalarda bir artış görülmezse, satın alınacak malların ünite miktarının ünite başına satıcılar tarafından arttırılan fiyat oranında azalması gerekir. Fiyatlarda % 10'luk bir artış, out-put miktarında % 10 oranında bir azalma meydana gelmesine sebep olacaktır. Bu hallerde, yetkililerin parasal ve mali ölçüleri kullanarak çare bulmaya çalıştıkları işsizlik ve depresyon vücut bulur. Bu tür çareler, bir kısım işsizliğin önlenbilmesi için harcamalarda artışların olmasını gerektirir (bu, yetkililerin fiyatlar artarken enflasyonist ölçüleri kullanmada isteksiz davrandıkları bir durumdur.) ve sonuç olarak toplam harcamalarda artışlar görürüz. Bununla beraber alıcıların talebi fazla olacağı yerde noksan da olabilir, yani talep ekonomide satılacak potansiyel out-put'u karşılamak için yetersiz olabilir. Toplam harcamalarda görülen bu artışlar, alıcıların talep fazlasına bağlı olarak fiyatların arttığına bir delil teşkil etmez. Harcamalardaki artışlar, satıcıların yarattığı fiyat artışları tarafından teşvik edilen işsizlik oranının aşağı seviyelerde tutulabilmesi için yetkililerin sarfettikleri çabaların bir sonucu olarak teşvik edilmiş olabilir. Satıcıların sebep olduğu enflasyonda, harcamalardaki bir artış, alıcıların noksan talebi ile tam bir uyum gösterir.

Daha değişik başka bir tartışmada; fiyatlar alıcıların baskıları sonucu olarak değil, ama satıcıların devamlı ısrarları sonucu arttırılırsa, toplam talebi kısacak ortodoks ölçülerin enflasyonu kontrol edebileceği iddia edilmiştir. Toplam harcamaları azaltarak veya fiyat artışlarıyla bir uyum sağlamak için harcamalarda gereken artışlara müsaade etmemek suretiyle, yetkililer depresyon ve işsizliğe yol açarlar. Bu hareket satıcıların fiyatları yük-

seilmelerine engel olur. Neticede sorun, satıcıların sebep olduğu enflasyonu durdurmak için ne kadar işsizliğe gerek olduğu ve otoritelerin arzulanan miktarda ve zamanda işsizliğin doğmasına müsaade etmeleri veya bunu teşvik etmelerinin arzu edilip edilmeyeceği veya politik yönden mümkün olup olmayacağı şekli alır.

Yetkililer yeterli bir derecede depresyon yaratarak satıcıların sebep olduğu enflasyonun baskılarını gidermeye hazırlıklı olmadıkları halde, hüküm süren bu enflasyon için gerekli olan harcama artışlarını sağlamayı reddeden bir politika beyan ederek kurnazca bir harekette bulunabilirler. İşsizlik tehlikesi satıcılara, enflasyonist ücret ve fiyat artışlarına son vermeleri için uyarmada bulunur.

İlkin bu tür bildirilere fazla inanç gösterilmeyeceği tabiidir ve yapılan bu blöfe aldırış edilmeyecektir. Eğer bu bildirilerin, mahalli koşullar imkân verdiği müddetçe, ücret ve fiyatlarda meydana gelecek artışları önleyemeyeceğine dair tüm ekonomide bir inanç hasil olsa bile bu blöfe yine aldırış edilmeyecektir. Mahalli koşullar iyi olmasına rağmen, herbir ücret veya kâr elde eden kişinin kendi payını daha kısa sürede elde etmek için çaba göstermesi ücret ve fiyat artışlarını şiddetlendirecektir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, satıcıların sebep olduğu enflasyon alıcıların talep fazlasına doğru yöneltilen ölçülerle önlenemez veya tedavi edilemez. Halbuki bu enflasyon sadece, satıcıların fiyatlar üzerindeki etkisiyle mücadele etmek suretiyle başarılı bir şekilde tedavi edilebilir (1).

-
- (1) Enflasyonun parasal ve mali politika ile ve bildirilerle önlenmesi için ileri sürülen tekliflerin yetersizliğine yönelen ciddi bir makalede, Prof. Sumner H.Slichter, «Satıcı» ve «Alıcıların» sebep oldukları enflasyonlar arasında bir ayırımın yapılmasını anlamsız bir fantazi olarak nitelemiştir. (Değişik terminoloji kullanarak) şöyle demiştir: «Geçmiş yıllarda enflasyonun talepten mi yoksa maliyetlerden mi başladığı hususunda yapılan tartışmalar üzerinde çok zaman harcanmıştır. (70-80 sene evvel, Avusturya değer teorisi buna benzer olarak değeri maliyetlerin mi, yoksa talebin mi tayin ettiği hususunda bir tartışma yapmıştı; sonuçta iktisatçılar bir hadisede bu ölçüleri makasın iki yüzü olarak kabul ettiler) («On the side of Inflation», Harvard Business Review, Eylül-Ekim 1957,s.32). Mamafih, bu ilişkinin tatbik edilmesi imkânsız olacağı hususu, makasın iki yüzü arasında da bir ayırım yapmanın anlam kazanacağını belirten cümlelerinde dikkati çeker ve şöyle devam eder, «Fiyat seviyesinde meydana gelen değişmeler talep şedüllerindeki kaymalardan veya arz şedülündeki kaymalardan doğabilir» ve başka bir makalede Prof.Slichter, satıcıların sebep olduğu enflasyonla, aynı paralelde olduğunu belirterek şöyle demiştir, «Fiyatlar maliyetlerin önünde artarak

Satıcıların fiyatlar üzerinde kurdukları baskılarla nasıl mücadele edileceğini düşünmeden önce, problemin tamamı üzerindeki görüş açımızı arzuladığımız seviyeye getirmek için enflasyon ve deflasyon genel teorisi üzerinde kısaca bir göz gezdirelim.

Bu konudaki düşünce gelişiminin şematik olarak formüle edilmesi, ekonomide faaliyet gösteren dört teorik modelin olduğunu gösterir.

A modeli, tam esnek fiyat ve ücretlerin varolduğunu varsayarak, alıcı talep fazlasının fiyat ve ücretleri arttırdığını ve alıcıların talebinde meydana gelen bir azalmanın, (sonuçta meydana gelen işsizlik nedeniyle) tam istihdam ve fiyatlarda denge yeniden sağlanıncaya kadar, fiyat ve ücretleri düşürdüğünü ileri sürer. Bu modelde para politikası ve mali politika önemli değil, hatta gereksizdir. Para hacmi, altın esası gibi bazı otomatik aletlerle oldukça (istikrarlı bir şekilde) tutulduğu müddetçe, fiyat seviyeleri, tam istihdamı fiyat istikrarı içinde ve enflasyonsuz olarak gerçekleştirecek şekilde kendilerini otomatik olarak ayarlayacaktır.

B modeli için, Laissez Faire'i tatminkâr bir para politikası ve mali politika haline getirmek için aşağı yönde bir fiyat esnekliğine sahip olmadığımız görüşünün kabul edilmesi gerekir. (Alıcıların noksan talebinden doğan) işsizlik, fiyat ve ücret seviyelerini, tam istihdamın yeniden sağlanması için gerekli olan seviyeye aniden indiremez. Bu süreç oldukça karmaşıktır. Bu görevi başarmak için işsizlik mevcut para stokunun değerinin artırılması için gerekli olan seviyeye (bu şekilde herbir doların değeri artar); ve harcamaların reel anlamda arttırılabilmesi için gerekli olan boyutlara (böylece harcanan herbir dolar daha fazla reel satınalma gücünü ifade eder); ve tatminkâr bir istihdam seviyesi için gerekli olan bir miktara kadar ücret seviyelerinde ve dolayısıyla fiyatlarda bir düşüş sağlamalıdır. Bu düşüşlere karşı gösterilen tepkiler yavaş yavaş önlendiği ve fiyat ve ücretlerin düşüşler gösterdiği zamanlar, bu süreç uzun seneler boyunca devam edebilir. Aynı zamanda fiyat ve ücretlerde düşmelerin sürekli olacağı ümidi de devam eder. Bu ümitler tüketiciler gibi yatırım sahiplerini de fiyatlar düştüğü müddetçe harcamaları tehir etmeye teşvik eder ve böylece alıcı talepleri daha da daralır ve depresyon iyileştirilmeden daha da kötü bir hal alabilir.

maliyetleri yukarı doğru çektikleri hususunda herhangi bir delil mevcut değildir. Deliller aksi yöndedir; yani fiyatlar yavaş yavaş artan maliyetlere ağır ağır intibak ettirilmişlerdir. » («Government Spending Can Reduce Taxes»), Harvard Business Review, Temmuz/Ağustos 1957,s. 106.

Sürecin bu tür yapısından dolayı para politikası ve mali politikalarda «Laissez-Faire» terk edilmiştir. Fiyat seviyelerinin, kendini para harcamalarının harmine ayarlayacak zamana kadar düşmesini beklemek yerine harcama seviyesini mevcut fiyat seviyesine ayarlayacak ve cari fiyatlarda tatminkâr bir istihdam seviyesine ulaştıracak ve idame ettirecek bir politika geliştirilmiştir.

(Laissez-Faire'den geçilen aktif bir mali ve para politikası aynı zamanda alıcıların talep fazlası için de uygulanabilir). Ücretler ve fiyatlar düştüğü zaman gösterilen tepkiler, ücret ve fiyatların artışına gösterilen tepkilerle aynı olmadığı halde, fiyatları arttırmak suretiyle alıcıların talep fazlalarında yapılacak gerekli ayarlamalar ve için zamana ihtiyaç vardır. (Sadece uzun dönem mukavelelerinin mevcut olması ve vurgunculuğu gerekli fiyat artışlarını önlemek suretiyle durdurma çabaları nedeniyle) bu ayarlama bir anlık bir ayarlama değildir ve neticede ekonomi için adil olmayan tedirginliklere yol açar ve ekonomide verimliliği azaltır. Bu nedenle bu politika her iki yönde de uygulanır, yani alıcıların yetersiz talebini önlemek veya düzeltmek için gerekli olduğu zamanlar harcamalarda artış temin edilir ve alıcıların talep fazlasını önlemek ve düzeltmek gerektiğinde de harcama seviyesinde azalış sağlanır.

Harcama seviyesi, para stokunda (para politikası ile) veya paranın tedavül süratinde (mali politika ile) gerekli düzenlemeler yapılmak suretiyle veya bu iki yöntemin bir bileşimi kullanılmak suretiyle, ayarlanabilir.

Keynesyen genel teorinin istihdam politikası olan B modeli çok büyük te olsa, çok küçük te olsa, talepte meydana gelecek artış veya azalışları birleştirecek bir politikada, A modelinden ayrılır. (Arabayı yolun üzerinde tutacak bir dümeni vardır). Bu farklılıktan dolayı ikinci bir ayırımın doğmasına sebep olur. Bu politikanın sahneye çıkmasıyla birlikte mali veya para politikasından hangisinin tercih edileceği sorunu ortaya çıkar. B modeli her iki vasıttan da istifade eder (Arabada hem mazot hem de benzin kullanılabilir).

C modeli yeni bir model değildir. Bu model daha ziyade B modelinin başında yer alan yönlerini süsleyip B modelini mutlak hale getirmek için yeni bir icatmış gibi bir iki vasfı üzerinde durur. Bu yazılardan bir tanesi talep fazlaşınca veya talepte fazlaşma tehlikesi belirince C modelinin talebi kısma yeteneği üzerinde durmaktadır. Burada B modelinin bir depresyon modeli olduğu ve talep noksan olunca veya noksan talep tehlikesi be-

lirince B modelinin talebi sadece yükseltme yönünde iş görebileceği zımnen ifade edilmiştir (C modelinin sağa döndürülebilir bir dümeni vardır).

C modelinin daha düzenli bir şekli vardır. Biz buna Cx diyelim. Bu model farklı durumlarda mali ve para politikalarının nisbî etkinliğini araştırır. Bir ekonomi paraya olan doyum noktasına erişmiş olabilir ve bu andan itibaren para stokunda yapılacak bir artış harcamaların artmasına etkili olmayacaktır, ve aynı zamanda para stokunda azaltmaların da toplam harcamaları azaltmada önemli etkileri olmayacaktır (Bu izah edilmemekle beraber bazen para arzında meydana gelen değişmeler, tedavül süratindeki değişmelerle mücadele edilerek telâfi edilebilir şeklinde ifade edilmiştir). Harcamalar sadece -kamu görevlerinde devlet harcamaları artırıp azaltması, vergileri azaltıp ferdî harcamaları arttırması veya vergileri arttırarak ferdî harcamaları kısması gibi- malî politika vasıtasıyla arttırılıp azaltılabileceği için, burada para politikası kullanışsızdır.

Bu nedenle B modelinin sadece Keynesyen hâl denilen bu meselede geçerli olduğu ileri sürülmüştür. Burada sadece malî ölçülere dayanılarak tüketim ve yatırım harcamalarında artışlar veya azalışlar sağlandığı için bu meseleye (Keynesyen Genel Teorinin) Keynesyen Özel Hâli demek daha uygun olacaktır. (Arabada sadece benzin kullanılabilir).

Bu gibi hallerde, satın alma gücü olarak ifade edilen reel para hacmini dolaşık bir şekilde arttırıp azaltan aşırı fiyat esnekliği bile reel talebin arzulan seviyeye getirilmesine veya burada muhafaza edilmesi için yeterli değildir. Ekonomi paraya doyum noktasına eriştiğinde miktarda yapılacak değişikliklerin önemli etkileri olmadığı zamanlar, diğer para politikalarının kullanışsızlığı için ileri sürülen nedenlerden dolayı bu politika da kullanışsız bir otomatik para politikası olarak kabul edilir.

Ekonomi paraya doyum noktasının diğer ucunda olduğu zamanlar ve piyasada para darlığı hissedilince durum tersine olacaktır. Tüketim ve yatırım harcamalarını arttırmak için kullanılacak malî ölçüler etkisiz kalacaktır, çünkü ekonominin herhangi bir kesiminde, meselâ, devletin kamu işleri için yaptığı harcamalarda, meydana gelecek bir harcama artışı, artan muamele hacmini karşılayacak para talebinde de artışlara yol açacaktır. Paranın çok dar olduğu durumlarda bu olay faiz haddinin yükselmesine veya başka bir kesimde harcamaların azalmasına sebep olur. Bu hallerde malî politika kullanışsız olacağından para arzını arttırmak için para politikasına gerek vardır. (Arabada sadece mazot kullanılır). Bu hale Keynesyen modelin tatbik edilemediği ve B modelinin (mazotu ateşleyecek) Cx modeli ile değiş-

tirilmesi gereken klasik model denir. Bizce bu duruma (Keynesyen Genel Teorinin) özel klâsik hali demek daha uygun olacaktır. Keynesyen Teori (B modeli) hem mali politikanın (B modeli benzin kullanırken) hem de para politikasının stratejik önemi olan durumlarını (B modeli mazot kullanırken) kapsamına aldığı gibi, her iki politikanın da etkili olduğu normal durumları da içine alır. (B modeli belirli nisbetlerde karıştırarak her iki yakıtı da kullanır).

D modeli tamamen farklı bir modeldir. Bu modelde işsizlik, işsizliği önlemeye çare olacak fiyat ve ücretlerde ani düşüşleri sağlamada başarılı olamayacağı gibi, aynı zamanda ücret ve fiyatların devamlı olarak artmalarını dahi önleyemez. Ücretleri arttırmaya muktedir olacak kadar kuvvetli işçi sendikaları ve yönetsel fiyatlar tesbit edecek kadar güçlü şirketler ve ücretlerdeki muntazam artışın ve bu artışında prodüktivitedeki ortalama artıştan fazla olmasının normal, tabii ve adil karşılandığı bir ortam mevcutsa, fiyatlar artacak ve ekonomi satıcıların sebep olduğu enflasyonla karşı karşıya kalacaktır. Şimdi enflasyon, alıcıların talep fazlasından dolayı değil, ama satıcıların yüksek fiyat elde etmelerini ve bu fiyatlarda ısrar etmelerini mümkün kılan güçlü müesseselerin mevcut olmasından dolayı meydana geldiği için, alıcıların talep veya harcama seviyelerini tanzim etmede hangi politikanın daha etkili olacağı bir sorun olmaktan çıkar. Geniş bir görüşe göre işçilerin hak kazandıkları ücret artışlarının kârlardan karşılanmayacağı görüşü kabul edilirse ücret artışları daha da kolay olacaktır, çünkü bu ücret artışlarının daha yüksek fiyatlar içinde nihai müstehlike devredilmesi mümkündür. Bununla beraber doların değerinde meydana gelecek düşmelerden dolayı reel kârları korumak gayesiyle kârların arttırılması hakkı mahfuzdur.

Para hacminin arttırılmasını önlemek için para otoritelerinin sert tepkileri hakkındaki tartışmayı daha önce belirtmiştik. Ne olursa olsun, bu tepkiler satıcıların akıllarını başlarına getirecektir. Fiyatları yükselttikleri takdirde daha fazla satış yapma imkânı bulamayacaklarını anlayınca, satıcılar fiyatları arttırmaktan vazgeçecekler ve kârlardan karşılanabilecek bir miktardan daha fazlasını, maliyetleri arttıran ücret artışları için talep etmeyeceklerdir.

Bu görüşün pratik olmamasının çeşitli nedenleri vardır. İlk para hacmini inatçı bir şekilde sabit tutan bir politika, alıcıların talep fazlasının ortaya çıkmasına engel olamaz. Hatta toplam harcamalardaki bir artış dahi önlenemez. Para hacmini ve şekilde sabit tutmak bir nevi para politikası oldu-

ğundan ve bizde özel Keynesyen durumda olabileceğimiz için para politikasının etkili olamayacağı buna neden olarak gösterilebilir. Son senelerde para arzı oldukça sabit tutulduğundan ve şu anlarda biz de böyle bir durumun içinde olduğumuzdan, harcama seviyesi devamlı olarak artış göstermektedir. (Başka bir ifade ile, tedavül sürati artmış ve bu da kısıtlayıcı para politikasını bozmuştur).

Para stokunda herhangi bir artış olmamak şartıyla, harcamaların artabileceği bir limit vardır. Eğer enflasyonun tipi alıcıların sebep olduğu bir enflasyon ise, bu sınıra geldiğinde sona erecektir. (yani tedavül sürati daha fazla arttırılmadığı zaman sona erecektir). Fakat enflasyon tipi satıcıların sebep olduğu enflasyon ise, enflasyon bu noktaya erişilmediğinde de sona ermez. Fiyat artışları sabit bir para stokuyla kabili telif tüm harcamalardaki artışları massettikten sonra (tedavül süratinde bir artışın olduğu şeklinde yorumlanır) fiyatlar artmaya devam eder. Fiyatlardaki bu artışlar daha da yükselerek satıcıların daha yüksek fiyatlar talep etmelerine imkân veren kurumsal güçleri etkisiz bırakacak şekilde reel harcama ve istihdamda azalmalar meydana gelinceye kadar devam edecektir. Burada önemli olan soru bu müesseselerin ne kadar güçlü olduğudur. Başka bir deyişle bu müesseseleri ortadan kaldırmak veya satıcıları fiyatları arttırmama yönünde teşvik etmek için ne oranda bir işsizlik ve depresyon yaratılmalıdır ve bu oranda bir işsizlik ve depresyon yaratılmasında ve idame ettirilmesinde yetkililer ne kadar arzulu ve ne kadar yetenek sahibidirler? Hüküm süren depresyonda ücret ve fiyatlarda görülen sürekli artışlar, fertlerin normal ücret hadlerindeki (ve ücretlerde meydana gelen artışlar beraberinde kârların da artmasına, en azından düşmemesine yol açacağından, ilgili fiyatlardaki) gelişmelerle ilgiligörüşlerini değiştirebilmeleri için şiddetli ve uzun süre devam eden bir depresyon tecrübesi geçirmeleri gerekeceğine bir delil olarak gösterilebilir. Sadece mecbur kaldıkları zamanlar ücretleri arttıran işverenler; ücretleri arttırmak için zorlayan işçi kuvvetlerini bertaraf etmek için herhalde daha büyük ölçüde bir işsizlik seviyesine gerek duyulacaktır. -Çünkü işverenlerin, işçi sendikalarının elinde bulunan grev ve diğer mücadele aletleri nedeniyle, uğrayacakları zararlar daha yüksek ücretler için uzlaşmaya vardıkları (ki artışları yansıtabilirler)- zamanlar uğrayacakları zararlardan daha fazladır.

Aynı zamanda (uygulaması zayıf bir ihtimal bile olsa) tam istihdam politikası ferdi ve milletlerarası siyasi nedenlerle refah arzusunun genel kabul görmesinden değil, hiç bir siyasi partinin ılımlı depresyonların bile yükünü taşımak istememelerinden dolayı memleketlerin iktisadi politikalarında

önemli bir yer kazanmıştır Böyle bir ortamda, tedavi sonuçlarının hastalıktan daha kötü olup olmayacağı yönünde telâş etmeye gerek yoktur- yani depresyonun, önlemeye çalıştığı enflasyondan daha zararlı olup olmayacağı kuşkuları... Bu tür tedavi şekli herhangi bir hükümetin yürüteceği veya yürütmeye teşebbüs edeceği bir yöntem değildir.

Satıcıların sebep olduğu enflasyon veya enflasyonist depresyonla ilgili problemler tam rekabet piyasalarında ortaya çıkmaz çünkü tam rekabet halindeki ekonomilerde, satıcılara fiyatlara arttırma gücünü sağlayan müesseselere yer yoktur. Bu ekonomilerde fiyat seviyelerinin istikrar kazanabilmesi için gerekli olan husus, alıcıların talebinde istikrar sağlayacak, yani ne fazla talebe ne de noksan talebe yol açacak, bir mali politikanın veya para politikasının kullanılmasıdır. Bu tür ekonomilerde hiçbir kimse malını piyasaya sokmamazlık edemez., veya hiçbir kimse potansiyel ürünün veya mevcut işgücünün bir kısmının piyasadan tedarik edilmesini önleyecek şekilde bir fiyat tesbit edemez. Alıcı talebinde bir fazlalık olmadıkça fiyatlar artmaz ve alıcıların noksan talebi karşısında fiyatlar mutlaka düşmelidir. Kaynaklar tam olarak kullanılmadıkça enflasyonun meydana gelmesi olanak dışıdır ve ekonomide bir depresyon (veya gerileme) mevcutsa deflasyonla karşı karşıya kalırız (yani fiyatlar düşer). Tam rekabet halindeki ekonomilerde hem enflasyon hem de depresyona aynı zamanda rastlanamaz

Fakat, fiyatların büyük firmaların iradelerine ve ücretlerin de kuvvetli sendikaların ve güçlü işveren veya işveren gruplarının müşterek iradelerine göre tesbit edildiği bir ortamda durum farklı olacaktır. Satıcıların sebep olduğu enflasyon bu sürecin bir yan ürünü olacak ve satıcıların sebep olduğu enflasyonla birlikte depresyon da görülebilecektir. Satıcıların sebep olduğu enflasyonla birlikte bu depresyonun görülebilmesi, otoritelerin enflasyonu (fazla) talebi daraltarak enflasyonu tedavi etme çabalarına bağlı olacaktır.

Bir ekonomide hem kamu sektörü (administered sector) hem de özel sektör (competitive sector) mevcutsa, satıcı enflasyonu kamu kesiminden özel kesime doğru yayılacaktır. Hatta satıcıların sebep olduğu enflasyonun yayılması özel sektörde kamu sektörüne nazaran daha fazla belirgin olabilir. Satıcıların sebep olduğu enflasyon tezinin bu nedenle yanlış olduğunu varsayma temayülleri belirmiştir. Gerçekten enflasyonun alıcıların sebep olduğu enflasyon mu, yoksa satıcıların sebep olduğu bir enflasyon mu olduğu yolundaki tartışmalar hiçbir şeyi aydınlığa kavuşturamaz.

Enflasyonun yayılması şu şekilde ifade edilebilir. Özel sektörde değil ama kamu sektöründeki ücret ve fiyatların arttırılmış olması, kamu sek-

töründeki mallara olan talebin, özel sektördeki mallara doğru kaymasına sebep olacaktır. Böylece kamu sektöründe noksan talep ve özel sektörde de talep fazlası meydana gelecektir. Üretim faktörlerinin sesyal olmaması nedeniyle, kamu sektöründe işsizlik başgösterecek, fakat bu işsizlik bu sektörde işsizliğin sürekli olmasına yol açacak kadar ücret ve fiyatları düşürmeyecektir. Bütün fiyat seviyelerindeki artışları kontrol etmek gayesiyle, toplam harcamaları azaltma yönündeki çabalar kamu sektöründe işsizlik oranının artmasına sebep olacaktır (bu arada özel sektördeki talep fazlasının tamamı veya bir kısmı da önlenmiş olacaktır). Böyle zamanlarda depresyonun hafifletilmesi için, Devlete baskı yapılır ve Devletin depresyonu hafifletilmesi için, her iki sektörde de daha yüksek fiyat seviyelerini muhafaza edebilmek gayesiyle yeterli dercede talep yaratması gerekir.

Fiyat ve ücret artışları ekonomide alışkanlık haline geldikten sonra, kamu sektöründeki bazı stratejik veya ana mal fiyatlarında meydana gelecek bir artış ekonomide bütün fiyatlarda genel bir artış olacağı izlenimini yaratır. Bu gibi durumlarda özel sektördeki talep fazlasının doğmasını beklemeden harekete geçerler. Yani bu sektördeki işçiler daha yüksek ücret talep eder, işverenler de daha yüksek ücretleri ödeyebilecekleri daha yüksek fiyatları ümit ettikleri için bu ücret artışlarını kabul ederek fiyatları yükseltirler. Bu durumlarda kârları maksimize etmek için ne kadar üretime ve hangi fiyat hadlerine gerek duyulacağı hususunda ince hesaplar yapılmaz. Maliyetler üzerinde geleneksel bir fiyat tesbit edilir. Bu kişiler böyle hareket etmekle, talep fazlası gerçekleşmişcesine ve bu talep fazlasının kamu sektöründeki fiyat ve ücret artışlarından dolayı meydana gelecek işsizliği önlemek veya gidermek için yetkililer tarafından ele alınan para politikası düzenlenmesi ile gelebilecekleri bir düzeye direkt olarak gelmiş olurlar.

İktisatçılar, bir firmanın monopolcü veya rekabet halindeki maksimum kârını göstermek için diyagramlar çizerler ve klâsik tarzda izah etmek için de, ücretlerde meydana gelecek bir artışın bu noktayı, optimum üretimi azaltarak ve firmanın out-put'unu kısıtlayarak ve fiyatları maliyetlerdeki artışlardan daha az arttırarak, sola kaydırıldığını ifade ederler. Özel sektörde bu olay, daha önceki fiyat ve ücret seviyelerinin yeniden elde edilmesine olanak sağlayacak bir işsizliğin meydana gelmesine yol açar. Satıcıların sebep olduğu enflasyon da ortadan kalkar.

Bu görüşe, klâsik açıdan, verilecek cevap, olay bir tek firmada cereyan etmediği için talebin aynı seviyede kalamayacağıdır. (Olay bir firmada cereyan ediyorsa talebin sabit kalacağını varsaymak uygun olur) Malî ve para

otoriteleri kamu sektöründe meydana gelen işsizliği önlemek veya tedavi etmek gayesiyle ilâve talep sağlamak için herbir talep eğrisini arttıracak ve böylece firmalar eskisi kadar satış yapabileceklerdir. Aynı zamanda firmalar, ödenecek yüksek ücretler için fiyatlar yeterince yüksek olacağından, eski istihdam seviyelerine de ulaşmış olabileceklerdir. Reel anlamda olsa bile, yüksek olacak kârlar veya fiyat ve maliyet arasındaki fark doların değerinde düşmelere müsaade edeceğinden yine herşey başlangıçtaki gibi olacaktır.

İş adamlarının vereceği cevap ise, normal fiyatları tesbit ederken uyguladığı yöntemin maliyetlerdeki artış oranında fiyatları yükselttiği olacaktır. İş adamı kendi tecrübelerine dayanarak bu olayın, kendi rakipleri de dahil olmak üzere, herkes için geçerli olacağını ve memlekette de istihdam aşağı yukarı sağlandığından artışları tüketicilere yansıtılma olanağına sahip olduğunu bilir.

Hastalık ekonominin kamu sektöründe başlamasına rağmen, salgının kamu sektörüne nazaran özel sektöre bazan fazla ve bazan da az sirayet etmemesi için görünürde hiçbir neden yoktur. Fiyatların kamu sektörüne oranla özel sektörde daha fazla veya daha az olarak arttığını müşahade etmek, enflasyonun alıcıların mı yoksa satıcıların mı sebep olduğu bir enflasyon olup olmayacağı hususunda herhangi şeyi ispat etmez. Fakat depresyon haline uyum gösteren enflasyon tipi satıcıların sebep olduğu enflasyondur.

Yönetmelik fiyat ve ücretlerden dolayı ortaya çıkan enflasyon ve enflasyonist depresyon ile kamu teşebbüslerinin fahiş fiyatlarından dolayı meydana gelen tekeli sömürüleri arasında bir benzerlik mevcuttur ve sosyal yönden her ikisi de zararlıdır. Bu tekeli sömürüleri, kamu teşebbüslerinin arz ettikleri hizmetler için tesbit ettikleri fiyatların düzenlenerek, bertaraf edilmesi için oldukça başarılı mesafeler katetmiş bulunuyoruz.

Aynı yöntem birinci güçlüğü önlemede de kullanılabilir. Monopolcü sömürüleri önlemek için kamu teşebbüslerinin fiyatları nasıl tanzim edilebiliyor ve edilmekteyse; yönetmelik ücretler ve fiyatlarda satıcıların sebep olduğu enflasyonu ve beraberinde getirdiği depresyonu önlemek gayesiyle kullanılabilir ve kullanılmalıdır da.

Satıcıların sebep olduğu enflasyonu önlemek gayesiyle yönetmelik fiyat ve ücretlerin tanzimi için farklı bir yolun takip edilmesi gereklidir. Yatırımlarda normal gelir haddi olup olmadığı hususuyla direkt olarak ilgilenilmeyecektir. Bu ekonomimizde mevcut olan kuvvetli rakip güçlere bırakılacak-

tır. Fiyat tanziminden başka diğer tanzim meseleleri de incelenmeyecektir. Burada teklif edilen tanzim fonksiyonu, tahditleyici fiyat ve ücretlerin yönetsel olmalarını önlemek gayesini güdecektir. Tahditleyici bir fiyat, bir mala olan talebin, azami istihsal miktarının altına düşmesine sebep olan fiyattır. Tahditleyici bir ücret ise, uygulandığı belirli işgücü piyasasında tam istihdam seviyesinin erişilmemesine sebep olan ücrettir. Sabit fiyat seviyelerindeki tam istihdam için uygun bir alıcı talebini sağlamayı gaye edinen bir mali politika ve para politikası alıcıların sebep olduğu enflasyonu önlerken, ortalama saat başına ücretlerin, saat başına produktivite ile ve toplam kârların toplam ücretler ve toplam out-put'la aynı oranda artmasını sağlayabilir. (Ancak uyarılmış olan rekabet derecesindeki artışlar kârlara giden hisseleri azaltırken, işgücüne giden hisseleri arttırabilir).

Düzenleyici organ, aşağıdaki işlemlerin yapılmasını sağlayacak bir takım kaidelere uymak zorunda kalacaktır:

1- Düzenleyici organ yönetsel fiyatların artmasına sadece üretim ve satışlar kapasite noktasında olduğu zaman müsaade edecektir. Bu tür fiyat artışları kârların yüksek olacağı hesap edilerek geri bırakılmamalıdır.

2- Düzenleyici organ üretim ve satışlar kapasite noktasının altına düşüğünde yönetsel fiyatları düşürmelidir. Kâr miktarları düşük olacak diye ve hatta fiyatlar cari faaliyet masraflarını (daha ziyade kısa dönem marjinal masrafları) karşıladığı müddetçe firmanın kârı negatif olacak diye fiyat düşüşleri önlenmemelidir.

3- Düzenleyici organ, milli produktivitede ortalama artış trendine eşit olacak şekilde yönetsel ücretlerde artışlara müsaade etmemelidir.

4- Düzenleyici organ, işgücü piyasası daraldığı zamanlar -diyelim ki ortalama milli işsizlik oranının yarısının altına düşülünce- yönetsel ücretleri milli produktivitede ortalama artış trendinin üstünde olacak şekilde artmasına müsaade etmemelidir.

5- Düzenleyici organ, işgücü piyasası yavaş işlediği zamanlar -diyelim ki milli ortalama işsizlik oranının iki katının üstünde olduğu zamanlar- yönetsel ücretlerde çok az artışlara müsaade etmemeliler veya hiçbir artışın olmamasını sağlamalıdır. (Fiyat istikrarını sağlamak için bazı fiyatlar alçalırken, diğerlerinin yükselmesini önlemek kabül olamadığı halde, adam başına düşen ürün miktarında artışların beklenmesi parasal ücretlerdeki düşüşlerin önlenmesini mümkün hale getirir).

Bu, anında uygulanabilecek şekilde tam anlamıyla hesaplanmış bir çözümdür. Farklı firma ve endüstrilerde genel olarak kabul edilen kapasite kriteri ve genel olarak kabul edilen yavaş işleme ölçüleri veya belirli işgücü piyasalarındaki daralmalar veya monopolcü endüstrilerin mevcut kapasitenin kullanımını sınırlamaları önlenirse, bu endüstrilerin kapasite teçhizatını sınırlamaları için sarfedecekleri çabalarla ilgili (bu, enflasyondan ayrı bir şekilde incelenmesi gereken özel bir monopol durumun ortaya çıkması) ölçüler gibi geliştirilmesi gerekli konular mevcuttur. Düzenlemenin mecbur kılacağı rekabetin kuvvetlenmesi yüksek maliyetli rakiplerin ortadan çekilmelerine yol açacaktır. Halk -yüksek ücret ve düşük fiyatlar nedeniyle- ekonomi de artan verimlilikten dolayı büyük fayda sağlarken rekabetin bu şekilde ortadan kaldırılması anti-tröst politikası ile çelişkiye düşer ve bu nedenle bu konu üzerinde yeniden düşünülmesini gerektirir.

Düzenleyici organın demokrasilerde etkin bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için teklif edilen konunun anlaşılabilirliği ve halka tanıtılabilirliği için geniş halk tartışmalarına duyulan gerek yanında bu organın bir de organizasyon ve yönetim sorunları da mevcuttur. Açılacak olan bu tartışmalarda önemli gelişmelerin, değişmelerin ve düzenlemelerin ortaya çıkacağı beklenir. Eğer satıcıların sebep olduğu enflasyonla direkt olarak mücadele edilecekse veya meselenin esası ile mücadele etmeye çekindiğimiz için yersiz fikirlere veya batıl öğütlere bağlı değilseniz, yukarıda belirtilen genel görüşler, bu mücadele için kaçınılmaz olacaktır.